

Lietuvių atgimimo istorijos studijos 6: Juozas Čiulda, Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisyklės / Parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, 414 p.

„Lietuvių atgimimo istorijos studijų“ serijos 6 tome išspausdintas kun. Juozo Čiuldos (1796–1861) lietuvių kalbos gramatikos 1855 m. rankraštis „Krótkie pomysły o prawidłach grammatycznych języka Żmudzkiego“ įvairiais atžvilgiais yra įdomus ir vertingas XIX a. vidurio lietuvių rašto paminklas. Įdomus jis ypač dialektologams, nes jame nuosekliau negu daugelyje kitų ano meto lietuvių kalbos gramatikų laikomasi vakarų žemaičių patarmės ir todėl geriau atsispindi ankstesnė šios patarmės sistema. Tačiau ne mažiau įdomus jis ir lietuvių kalbos istorikams, nes jame labai ryškios rašomosios kalbos norminimo pastangos. Pagaliau įdomus tas rašto paminklas taip pat lietuvių kalbotyros istorijos tyrinėtojams, nes tai viena iš mokslingesnių, su lingvistine nuovoka parašytų praeito amžiaus lietuvių kalbos gramatikų. Žymus lenkų lingvistas Janas Karlovičius, susipažinęs su šia gramatika, dar 1875 m. rašė, kad ji būtų davusi didelės naudos mokslui, jeigu būtų buvusi išspausdinta¹.

Taigi tik dabar, praėjus bemaž pusantro šimto metų, Čiuldos lenkiškai rašytas lietuvių kalbos gramatikos rankraštis pasidarė prieinamas platesniajai visuomenei. Jam kaip tik ir skirtas visas minėtas „Lietuvių atgimimo istorijos studijų“ 6-sis tomas.

Šį tomą parengė spaudai hum. m. dr. Giedrius Subačius. Jį sudaro: parengėjo pratarmė (p. 5–6), parengėjo platus įžanginis straipsnis „Juozas Čiulda ir jo gramatika“ (p. 7–55), Halinos Karaš ir Nijolės Kolytės straipsnis „Juozo Čiuldos gramatikos terminai ir kalba“ (p. 56–78), pats Čiuldos gramatikos tekstas (p. 79–222); šio teksto vertimas į lietuvių kalbą „Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisyklės“ (p. 223–357), trys Čiuldos ir vienas Adomo Zavadskio laiškas

¹ J. Karłowicz, O języku litewskim. – Rozprawy i sprawozdania z posiedzień wydziału filologicznego Akademiji Umiejętności, Kraków, 1875, p. 360.

su vertimais į lietuvių kalbą (p. 360–371), pora dokumentų: Čiuldos krikšto metrikai, slapta Juozo Valentinavičiaus nuomonė apie Čiuldą (p. 374–375) ir „Priedai“, kuriuose pateikti „Paaiškinimai apie Čiuldos teksto publikavimo principus (p. 378–380), sutrumpinimų sąrašas (p. 381–383), „Trumpų samprotavimų...“ lietuviškų žodžių registras (p. 383–400), turinys (p. 402–406) ir trumpa Čiuldos gramatikos anotacija su minėtų straipsnių santraukomis lenkų, anglų, ir vokiečių kalbomis (p. 407–412).

Savaime suprantama, kad svarbiausioji kalbamojo tomo dalis – Čiuldos gramatikos autentiško teksto publikacija. Išspausdintas šios gramatikos 1855 m. datuotas antrasis teksto variantas, kuris neseniai (1989 m.) atsirado Poznanės universiteto bibliotekoje². Pirmasis, 1854 m., variantas 1959 m. iš V. Steponavičiaus rinkinių yra patekęs į M. Mažvydo nacionalinę biblioteką, kur jis ir dabar saugomas³. Kadangi 1855 m. egzempliorius, kaip nustatė G. Subačius, yra naujas, kiek pakoreguotas 1854 m. egzemplioriaus perrašas, tad yra visai pagrįstas pasirinkimas skelbti naująjį variantą, juoba kad pastarasis autoriaus buvo kruopščiai perrašytas ir dedikuotas vysk. M. Valančiui.

Čiuldos gramatikos autentiško teksto publikacija parengta nepriekaištingai, atsižvelgus į pagrindinius senųjų tekstų skelbimo reikalavimus. Būtent joje laužtiniuose skliausteliuose nurodyti rankraščio puslapiai, sužymėti pagal autorinę lapų numeraciją (pvz. 55,55v ir t.t.), išlaikyti originalo nenuoseklumai, be to, išnašose surašyti visi ryškesnieji 1855 m. teksto (parengėjo sutrumpintai žymimo MV) skirtumai nuo 1854 m. teksto (žymimo AK). Šių dviejų tekstų skirtumų nurodymas leidžia ne tik prisiskverbti į Čiuldos gramatinio mąstymo eigą, bet ir atpalaiduoja besidomintį jo gramatika nuo reikalo papildomai studijuoti vilnišką teksto variantą.

² Plačiau apie jo atsiradimą žr. M. Hasiukas, G. Subačius, Dar vienas Juozo Čiuldos gramatikos rankraštis. – „Gimtoji kalba“, V. 1990, Nr. 8–9, p. 36–39.

³ Žr. V. Jurgutis, Rasta Juozo Čiuldos 1854 metų gramatika. – „Bibliotekų darbas“, 1960, Nr. 1, p. 24–27.

G. Subačiaus atliktas Čiuldos gramatikos vertimas, apskritai imant, yra gana tikslus, nors retkarčiais ir keliantis tam tikrų abejonų. Kaip matyti iš „Paaiškinimų“, „Verčiant gramatiką nesistengta dirbtinai archaizuoti jos kalbos (tai yra atkurti kalbą, kuria XIX a. viduryje ji galėjo būti parašyta“ (p. 379). Tai teisinga pažiūra, bet, antra vertus, skelbiant šimto ar daugiau metų senumo mokslinio pobūdžio tekstus, negalima visiškai ignoruoti ir epochos „kvapo“, pernelyg sumoderninti terminus. O tokių atvejų, kai vieną kitą lenkišką gramatikos terminą buvo galima išversti tikslesniu, XIX a. vidurio kalbos mokslui būdingesniu ar bent artimesniu lietuvišku atitikmeniu, yra. Pavyzdžiui, Čiuldos gramatikos pratarinės vertime lenkų *gmin* (...ze język ten nazwano Językiem włączynie gminu, p. 83) verčiamas lietuvišku *liaudis* (...jog ši kalba pavadinta liaudies kalba, p. 227). Tačiau *gmin*, kaip matyti iš platesnio konteksto ir S. B. Lindės žodyno, tuomet reiškė „prastuomenę, niższy stan miejski“⁴. Kitur ir pats vertėjas vartoja pastarąjį atitikmenį vietoj būdvardžio *gminny* (p. 231). Labiau turbūt atspindėtų epochos gramatinę terminiją ir *tylieji* bei *garsieji* (cichie ir glosne) priebalsiai, o ne dabartiniai *duslieji* bei *skardieji* (p. 242). Taip pat vargu ar buvo tikslinga vartoti vietoj *ženkle* (znamię) naujovišką *diakritinio ženkle* terminą (p. 245, 246 ir kt.) arba *pierwotny wyraz* versti *pamatiniu žodžiu* (p. 262; čia tetinka tik *pirminis*). Ypač nederėjo keisti tokių lietuviškų terminų, kuriuos vartojo pats gramatikos autorius, pvz. *vardažodžio* keisti *dalyviu* (tada nebūtų reikėję kai kur *dalyvį* išskirti kabutėmis ir išnašoje aiškintis (p. 298), *vardo* – *vardažodžiu* (p. 272), *priežodžio* – *prieveiksmiu* (p. 271) ir t.t.

Gerai, kad vertėjas *įvardžiuotinius būdvardžius* pavadino *išskirtiniais* (p. 292; originale – wylączne), o *akimirkos veiksmažodžius* – *mažaveiksmiais* (p. 302; originale – małodzielne). Tačiau kažkodėl *zaimkowe* vertė *sangražiniais* (p. 302), o ne *įvardiniais*, be to, vietoj *sudėtinio žodžio* (złożony wyraz) įsivedė visai nesena terminą *dūrinys* (p. 329 ir t.).

Taigi pastaraisiais, kaip ir kai kuriais kitais atvejais, vertėjas yra sumoderninęs, sušiuolaikinę originalą. Kad tai nelabai gerai, matyt, jis ir pats jautė, nes rašė „Paaiškinimuose“: „Žinoma, toks šiuolaikinimas tam tikrais atvejais yra problemiškas“, nes kartais dingstanti termino motyvacija (p. 379). Iš tikrųjų bene tikslingiausia būtų verčiant senųjų ar senesniųjų epochų mokslinio pobūdžio tekstus laikytis tokio principo: pateikti verstinius terminus su šalimais skliausteliuose nurodytais originalo atitikmenimis, o tais išimtiniais atvejais, kai termino reikšmė labai nutolusi nuo dabartinės (pvz. *słowo* atveju: šis terminas Čiuldos sąmoningai vartojamas ne tik „žodžiui“, bet ir „veiksmažodžiui“ vadinti) įsivesti dabartinį terminą su tam tikru paaiškinimu.

Po gramatikos vertimo kalbamajame tome paskelbti įdomūs Čiuldos laišakai, ypač 1855 m. lapkričio 29 d. laiškas vyskupui Motiejui Valančiui, surasti parengėjo Lietuvos valstybės istorijos archyve. Iš laiško Valančiui matyti, kodėl gramatika buvo rašoma lenkų kalba: autorius norėjęs, kad „koroniažas (t.y. Lenkų karalystės gyventojas, – J. P.) ar Lietuvos lenkas žvilgterėtų į šią brošiūrėlę iš smalsumo, kas gi ta per kalba lietuvių, kurią kartais ir istorija nenurausta prisiminti su tam tikru pagyrimu“ (p. 364; parengėjo vertimas). Iš to pat laiško išryškėja taip pat Čiuldos požiūris į rašomosios kalbos tarminį pagrindą: „...knygoms rašyti reikia priimti tokią kalbą (t. y. tokią tarbę, – J. P.), kuri pasirodys aiškesnė, reguliariesnė ir labiau atitinkanti gramatikos taisykles“; „...tačiau mokslo kalba kiekvienoje šalyje viena, kad ir esant tiems provincijų skirtumams“ (ten pat).

Antrasis Čiuldos laiškas (be datos) rašytas nežinomam Stanislovui, kuriame pastarasis prašomas užėiti pas knygininką Zavadskį Vilniuje ir pasidomėti, ar jo „Trumpi samprotavimai...“ būsią spausdinami, ar esanti reikalinga išankstinė įmoka, ar būsianti paskelbta prenumerata ir kiek kainuosias vienas egzempliorius. Taigi iš šio laiško sužinome, kad Čiulda buvo įteikęs savo darbą spausdinti (iš Adomo Zavadskio atsakymo, parašyto Čiuldos laiško Stanislovui gale, paaiškėja, kad spaustuvė negalinti savo lėšomis spausdinti to darbo ir kad jo vieno lanko spausdinimas kainuotų 12 sidabro rb ir 30 kp).

⁴ S. B. L i n d e, Słownik języka polskiego II, Lwów, 1855, p. 71.

Trečiasis Čiuldos laiškas, rašytas 1858 m. vasario 9 d. Vilniaus archeologinei komisijai. Jame giriamas šios komisijos veikla, išsakomas pasiryžimas aukoti knygų iš savo rinkinio ir pridėdamas aukojamųjų knygų sąrašas (iš viso – 20 tomų). Tarp tų knygų yra jo paties „Trumpų samprotavimų...“ rankraštis, S. Daukanto Prasma Lotynų kalbos“, L. Rėzos išleisti K. Donelaičio „Metai“, K. Sirvydo žodynas. Abu pastarieji laišakai dabar saugomi Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraštyne.

Čiuldos asmenybei pažinti reikšmingi ir po jo laiškų išspausdinti krikšto metrikai, rašyti 1796 m. rugsėjo 23 d., ir Kauno dekanas kun. Juozo Valentinavičiaus nuomonė apie jį. Čiulda šio dekanas charakterizuojamas kaip „pakankamai išsilavinęs pavyzdinai atlikti religines pareigas, tačiau yra truputį pasipūtęs ir užsispyręs“ (p. 375).

Leidinį gerokai praturtina jau minėti du straipsniai, įdėti jo pradžioje. Pirmajame pateikta nemažai naujų Čiuldos biografijos duomenų, aptarti jo gramatikos rankraščiai, pasamprotauta apie jo požiūrį į žemaičius ir jų kalbą, apie „bendrines žemaičių kalbą“, taip pat apžvelgti aukštaitiški elementai gramatikoje, išryškinta autoriaus norminimo kriterijai, gramatikos santykis su ankstesnėmis žemaičių gramatikomis (K. Kasakauskas, S. Groso, S. Daukanto), gramatikos rašybos ypatybės ir pačiame gale pasakyta keletas minčių apie autoriaus būdą. Tai pirmasis tokios plačios apimties straipsnis apie ligi šiol mažai kam nežinomą XIX a. pirmosios pusės bei vidurio žemaičių kultūros veikėją ir jo lietuvių kalbos gramatiką.

Vertinant šį straipsnį, visų pirma reikia pagirti jo autorių už tai, kad jame, ypač Čiuldos biografijai aprašyti, apsieičia panaudota archyvinių šaltinių iš Lietuvos valstybės istorinio archyvo, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos, Poznanės universiteto bibliotekos rankraštyne. Pagirtinas taip pat autoriaus įžvalgumas, sugebėjimas kritiškai vertinti ankstesniųjų tyrinėtojų išvadas, o kartu ir atsargumas interpretuojant tam tikrus archyvinių bei istoriografinių šaltinių faktus. Tačiau, antra vertus, šiame straipsnyje prasikiša ir vienas ne labai girtinas (paprastai jauniems mokslininkams būdingas) bruožas – kiek perdėtas tiriamojo objekto reikšmės

iškėlimas ir nutylėjimas jame esančių spragų bei netikslumų.

Iš tikrųjų Čiuldos gramatika yra geriausia iš ligi šiol žinomų XIX a. pirmosios pusės bei vidurio rankraštinių lietuvių kalbos gramatikų. Iš jos teksto greit pastebima, kad jos autorius buvo daugiau negu kiti susipažinęs su savo meto (ypač lenkų) kalbotyra, su anuometinėmis lietuvių tautos kilmės teorijomis, kad jis buvo didelis lietuvių patriotas ir suprato gimtosios kalbos tobulinimo svarbą tautos kultūrai, kad jam rūpėjo bendrinės rašomosios kalbos kūrimo problema. Bet jis vis dėlto nebuvo pastudijavęs tuo metu jau gerokai išaugusios lyginamosios kalbotyros darbų (bent apie tai neturime jokių duomenų) ir ne vienur aiškindamas lietuvių kalbos faktus, yra suklydęs. Šiuo atžvilgiu jo gramatikos negalima lyginti su metais vėliau pasirodžiusia A. Šleicherio gramatika ar juo labiau su 1876 m. Fr. Kuršaičio gramatika.

Bene daugiausia G. Subačiaus perdedama kalbant apie Čiuldos gramatikos norminamąjį pobūdį. Čia straipsnio autorius sako, kad Čiulda norminąs bendrinę kalbą (p. 35; tartum tada jau buvo susikūrusi tokia kalba!), kad „norminant kuriamą rašomąją kalbą, ištiesai remiamasi sistemingumo kriterijumi“ (p. 36), kad „naujas ir svarbus J. Čiuldos norminimo aspektas – sąmoningas šnekamosios bendrinės kalbos (išretinta cituojant, – J. P.) norminimas šalia rašomosios“ (p. 40), kad „J. Čiuldos gramatika – tai kokybiškai nauja pakopa Didžiosios Lietuvos lietuvių kalbos norminimo istorijoje“ (p. 42), kad „Ją galima laikyti /.../ pirmuoju „akademinės gramatikos“ bandymu, „begimstančios Žemaičių akademijos gramatika“ (t.p.). Iš tokių tvirtinimų nesusipažinęs su gramatikos originalo tekstu skaitytojas gali susidaryti įspūdį, kad Čiuldos vaidmuo mūsų bendrinės kalbos istorijoje yra maždaug toks pat kaip Jono Jablonskio.

Norint objektyviau įvertinti Čiuldos pažiūras į lietuvių bendrinės kalbos kūrimą bei norminimą, negalima išleisti iš akių mažų mažiausia trijų dalykų: 1) jo gramatikos paskirties bei tikslų, 2) jo gramatikoje pareikštų minčių dėl kalbos kūrimo bei norminimo ir 3) ano meto lietuvių rašomosios kalbos būklės.

Kaip matyti iš „Trumpų samprotavimų...“ prarmės ir laiško Valančiui, jų autorius (panašiai kaip anksčiau Ksaveras Bogužis, Simonas Daukantas ir kiti XIX a. pirmosios pusės bei vidurio kultūros veikėjai) norėjo įtikinti sulenkėjusius žemaičius, kad lietuvių, arba žemaičių, kalba esanti verta „mokslininkų dėmesio ir gentainių meilės“ (p. 226), kad jos nereikia gėdintis ir laikyti vien tik prastuomenės („gminu“) šneka (p. 227), kad ji nesanti skurdi („ubogim“) ir todėl ja galima parašyti ne tik religinių knygų, bet ir beletristinių kūrinių (tokių, kaip Donelaičio poema), mokslo darbų (p. 228-230). Taigi vienas iš svarbiausių autoriaus tikslų buvo lietuvių, arba žemaičių (žemaičių tarmės jis nelaikė skirtinga kalba) kalbos mokslinės ir tautinės vertės iškelimas.

Kitas ir bene svarbiausias Čiuldos, patriotiškai nusiteikusio žemaičio, tikslas – konkrečiai parodyti, kad esą galima parašyti aiškesnę ir išsamesnę už ligtolines žemaičių (lietuvių) kalbos gramatiką, kurioje būtų nustatytos „tvirtos ir pastovios kalbėjimo bei rašymo taisyklės“ (p. 231). O kadangi autorius sakėsi iš pagrindų mokąs vakarų žemaičių patarmę, savo motinos šnektą (p. 233), tad savo gramatikai jis ir pasirinkęs pastarąją, juoba kad šioje jam rodėsi pasisekę atskleisti tvirtesnę sandarą („większe ukształcenie“, t.p.).

Be šių, Čiulda turėjo dar ir kitų tikslų, kurie ryškėja iš jo laiško Valančiui, būtent, norėjęs pagelbėti išalkusiam žemaičių literatui („na zapomogę głodnemu Literatowi żmudzkiemu; p. 360; turbūt čia jis turėjo galvoje pagelbėti geriau išmokti lietuviškai rašyti), be to, įtikinti sulenkėjusius žemaičius, kad ir lenkai dar neturį visam laikui sudarytos gramatikos (t. p.).

Ten pat, t.y. „Trumpų samprotavimų...“ prarmėje ir laiške Valančiui, išsakytos svarbiausios Čiuldos mintys ir dėl bendrinės kalbos kūrimo bei norminimo: „O kadangi kalba yra suskilusi į įvairias tarmes ir patarmes, kuriose šen bei ten gali rasti paskirų taisyklių, tai autorius privalo stropiai išnagrinėti kiekvieną iš jų, pasverti, kuri tarmė dėl visuotinio gyvosios kalbos veržimosi į tobulumą toliausiai pažengę priekin...“ (p. 231; G. Subačiaus vertimas); „Tačiau jeigu ir žemaičių kalba turi lavėti kitų Europos kalbų pavyzdžiu, tada, nekreipiant dėmesio į

mažai svarbius kaimo kalbos skirtumus, knygoms rašyti reikia priimti tokią kalbą, kuri pasirodys aiškesnė, reguliaresnė ir labiau atitinkanti gramatikos taisykles“ (p. 364; G. Subačiaus vert.).

„Trumpuose samprotavimuose...“ yra šiek tiek pastabų ir apie ano meto lietuvių rašomosios kalbos būklę. Jau prarmės pradžioje apgailestaujama, kad „Tikrųjų tautos geradarių“ veikalai dažniausiai turėję tikslą skiepyti krikščionybės dorybes, bet mažai tesirūpinę tobulinti kalbą“ (p. 227), o jos tolimesniame tekste pažymima, kad skaitydamas įvairias knygas jis neradęs kalbos vienodumo („jednostajności“) (p. 233). Todėl dvasininkai, rengdami pamaldų ir giesmių knygas, turėtų griežtai laikytis iš kalbos prigimties išvestų taisyklių (p. 230). Gramatikos tekste taip pat pasitaiko vietų, kur vienokiu ar kitokiu aspektu paliečiami rašomosios kalbos klausimai. Pavyzdžiui, skyriuje apie rašybą („O Pisowni“) užsimenama apie lietuvių rašomosios ir gyvosios kalbos neatitikimą („niezgodność mowy litewskiej pisanej z mową żywą tego narodu“, p. 91), apie tai, kad senesnioji žemaičių ortografija buvusi lenkų rašybos sekimas, lėmęs klaidų gausumą (p. 103). Tačiau tai tik bendro pobūdžio užuominos apie tuometinę rašomosios kalbos būklę. Išsamesnis tos būklės apibūdinimas tegalimas tik iš ano meto raštų kalbos analizės.

Iki šiol svarbiausias veikalas, kuriame nagrinėjamas lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis priešaušrio laikotarpiu, įskaitant ir XIX a. vidurį, – Petro Joniko darbas, išleistas 1972 m. Čikagoje⁵. Nors jame apie Čiuldos gramatiką nerašoma, bet detalai nagrinėjamos to laikotarpio tarmės ir rašybos problemos, kurios glaudžiai siejasi ir su Čiuldos gramatika. Gaila, kad G. Subačius, rašydamas apie Čiuldos pažiūras į rašomosios kalbos norminimą bei akivaizdžias jo norminimo pastangas, nepasinaudojo tuo darbu. Jeigu juo būtų pasinaudojęs, gal tuomet nebūtų kilęs noras rašyti apie iš piršto išlaužtą „bendrines žemaičių kalbą“ (p. 31–35), apie ištisinį rėmimąsi sistemingumo kriterijumi (pats Čiulda kalbėjo tikrai apie kalbos ir gramati-

⁵ P. J o n i k a s, Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje, Čikaga, 1972.

kos taisykles, o tai nėra tas pat, kas dabar laikoma sistemingu). Iš anksčiau sumintų gramatikos tikslų, taip pat iš jos autoriaus minčių dėl rašomosios kalbos kūrimo bei norminimo ir tam tikrų kalbos lyčių vertinimo aiškiai matyti, kad Čiulda nepretendavo nei į žemaičių bendrinės kalbos kūėjo laurus, nei į „naujos pakopos“ ar „akademinės“ lietuvių kalbos gramatikos autoriaus titulą. Laiške Valančiui jis savo darbą vadino *teplione* („ramota“) ir sakėsi nediršęs duoti jam netikro pavadinimo „Gramatika“ (p. 360).

Žinoma, tai buvo perdėtas kuklinimasis. Tačiau nepaisant to, kad Čiuldos „Trumpi samprotavimai...“ buvo brandžiausia iš ligi tol žinomų ano meto rankraštinių lietuvių kalbos gramatikų, joje vis dėlto esama ne visai mažai ir primityvių aiškinimų, ir įvairių netikslumų, kurių moksliniame leidinyje nederėjo visiškai nutylėti (pvz. joje prūsiniams lietuviškiems raštams būdingas rašmenų dvejinimas siejamas su kirčiavimu, p. 127, konstrukcijos *su peiliu*, *su šaukštu* laikomos skolintinėmis iš vokiečių kalbos, p. 144, nepripažįstamas lietuvių kalbai būtasis dažninis laikas, p. 174, jungtukai *jei*, *idant* vadinamirieveiksmiais, p. 188, priešdėlis *at-* kildinamas iš lenkų *od*, *do*, p. 195 ir kt.). Todėl nebūtų pakenkęs kritiškas straipsnio autoriaus požiūris ne tik į kai kuriuos ankstesniųjų tyrinėtojų teiginius, bet ir į patį aprašomąjį objektą.

Įdomus, ypač lenkų kalbos istorikams, turėtų būti ir antrasis – H. Karaš ir N. Kolytės – straipsnis. Kadangi jame Čiuldos vartoti lenkiški terminai lyginami su atitinkamais Kaliksto Kasakausko 1832 m. išspausdintos lietuvių kal-

bos gramatikos⁶ terminais, šis straipsnis vertas ir lituanistų dėmesio; juoba kad jame išryškina- mas ir „Trumpų samprotavimų...“ santykis su ano meto lenkų kalbos gramatikomis: tvirtina- ma, kad jų „turinys ir sandara iš esmės nesiskiria nuo kitų to meto lenkų kalbos gramatikų“ (p. 57).

Straipsnio autorės pažymi, kad Čiulda daugiausia vartojęs ne naujuosius, o jau labiau įsigalėjusius lenkų gramatikose terminus. Tačiau atskirais atvejais jis kūrėsis ir naujų (pvz. *ciche* ir *głošne* spólglaskei vietoj ligtolinių *slabe* ir *mocne* ir kt.).

Apibūdindamos Čiuldos gramatikos kalbą, straipsnio autorės iškelia aikštėn taip pat kai kuriuos regionizmus, būdingus lietuviškajam lenkų kalbos variantui (pvz. su *-i/-y-* priesaga vietoj *-e-* tam tikruose veiksmažodžiuose, kai kurių sangražinių veiksmažodžių vartojimą be sangražos dalelytės ir kt.). Nemaža randa jos gramatikos tekste ir sintaksės archaizmų, būdingų XIX a. lenkų kalbos sintaksinei sandarai, bet retai pasitaikančių dabartinėje šios kalbos vartosenoje. Apskritai Karaš ir Kolytės turiningas straipsnis gražiai papildo Čiuldos palikimo charakteristiką ir praturtina „Lietuvių atgimimo istorijos studijų“ 6-ąjį tomą.

Labai gerai, kad į šį tomą įdėtas „Trumpų samprotavimų...“ lietuviškų žodžių registras, sudarytas G. Subačiaus. Jis labai pravers ne tik tolesniems lietuvių kalbos gramatikų istorijos tyrinėtojams, bet ir lietuvių rašomosios kalbos problemų narpliotojams.

Jonas Palionis

⁶ Grammatyka języka Żmudzkiego... Kałbrieda leżuwio Żiamaytiszko. Wilno... 1832.